

GENEL DEĞERLENDİRME PANELİ

Prof. Dr. İlhan TEKELİ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Gerek bürokrasiden, gerek iş alanından gelen arkadaşlarımız konunun ayrıntıları üzerinde konuştular. Ben ayrıntılar içinde kaybolmamaya çalışacağım. Çok genel sorular soracağım. Genel pozisyonlar, duruşlar geliştirmeye çalışacağım. Böyle bir konuşma yapmamın temel bir amacı var. Sizlerin bu konu üstünde kendi kendilerinize sorular sorma potansiyelinizi zenginleştirmek istiyorum. Bu sözlerimin altında kimseye, hiçbir gruba, bir kinaye, saldırı vs. bulunmuyor. Kimse söylediklerimi üzerine alınmasın. Çünkü bizde özellikle kurumlardan gelenler, en küçük eleştiri karşısında hemen kendi kurumunu savunmaya girişiyorlar. Gereksiz zaman kaybına neden oluyor. Hiç böyle bir niyetim yok.

Bu toplantıda çok önemli bir soruna çözüm arıyoruz. Çözüm aradığımız sorun Türkiye'deki bölgeler arası eşitsizliğe bir çare bulmak. Bu konuda yapılan önerileri tartışmaya çalıştık. Tartışmalarımız iki farklı pozisyonda durarak yürüttüğümüz söylenebilir. Bunlardan birincisi soruna bir AB projesi bağlamında yaklaşmak. İkincisi ise Türkiye özeline oturtarak ele almak. Yürütmeye çalıştığımız bu tartışmanın niteliği hakkında ileride bazı şeyleri söyleyeceğim ve özellikle de bir AB projesi olma niteliğinin AB perspektifi içinden eleştirisini yapacağım. Buradaki tartışmalar içinde genellikle bu yapılmadı. Çünkü buradaki konuşmalarda AB'nin kuralları, kurumları, tartışma dışı olarak, ona uyum yapılacak bir şey olarak ele alındı. Oysa temelde o da eleştiriye tabi olacak bir şeydir temelde.

Bu sorunu tartışabilmek için birkaç genel saptama yapmakta yarar var. Birincisi şu; çözmeye çalıştığımız sorun yani bölgeler arası eşitsizlik çözülmesi çok zor ve kolay başarı ümidi olmayan bir konudur. Bunu baştan bilmek lazım. Benim bu

konuyla ülfetim 1962 yılından başlıyor. Demek ki kırk küsur senelik bir ilişkim var. Bu sorunu genellikle şöyle anlatmaya çalışıyorum. Eğer bir büyük kapitalist pazar varsa ve piyasa mekanizması işliyorsa, bu eşitsizlik üretecektir. Buna “eşitsiz büyüme kuramı” denir. Hele bu büyük pazar ulusal sınırlarla bölünüyorsa, bir tek değilse, yani parçalanmışsa, bu eşitsizlik daha da büyük olacaktır. Biz bu eşitsizlik sorununu çözmeye çalışırken ne yapıyoruz? Yaptığımız var olan akıntıya karşı kürek çekmek. Bu metafor çok güçlüdür. Neden güçlüdür? Yırtınırsınız, çaba gösterirsiniz, dönüp bakarsınız ki bir adım yol alamamışsınız. Bu gerçekliği baştan kabullenelim. Ama bu saptamayı bir iş yapmayalım, çaba göstermeyelim demek için değil; karşımızdaki işin büyüklüğünü ve vahametini kavramak için yapıyoruz.

İkinci saptama, bunu da çok iyi bilmemiz gerekiyor; Türkiye bu konuyla birinci plandan, hatta daha da geriye giderek 1930’lu yıllardan beri uğraşiyor. Arkadaşlarımız konuştular, geçmişteki çalışanlar için, onlar da çaba gösterdiler vs. dediler. Nezaket meselelerini bir kenara bırakarak karşımızda büyük bir başarısızlık öyküsü bulunduğunu açıkça söylemeliyiz. Daha eskiden bu sorunu çözmeye yönelenler, heyecana kapılarak bu işi çözebileceklerini sandılar, ama sonuç alınmadı. Açıkça söyleyeyim ki bu sorunun çözülmemesinin esas nedeni o zaman çalışanların bilgi eksikliği değildi. O zaman da bu projelerde çalışanların heyecan eksikliği yoktu. Temelde sorun siyasal “*commitment*” eksikliğidir. Eğer siyasal “*commitment*” yoksa ya da zayıfsa bu çabalardan sonuç alamazsınız. Bunu çok iyi bilmek lazım.

Türkiye açısından yapılan bu iki saptamadan sonra AB’nin bu soruna yaklaşımına ilişkin bir değerlendirmek yapmak istiyorum. Arkadaşlarımız AB’ye proje sunmanın zorluklarını, bu zorlukların üstesinden gelmek için nasıl uğraş verdiklerini, AB’ye proje sunma kapasitelerini nasıl geliştirmeye çalıştıklarını anlattılar. Hakikaten, bir kısmı da başarılı olduklarını söylediler. Tabii Türkiye’de geliştirilen önerilerin, bir proje olarak geliştirilmesi ve bir değerlendirmeye konu olması iyi bir şeydir. Hepimiz biliyoruz ki, Türkiye’de proje geliştirme hüneri ve buna dayanan bir rasyonellik anlayışı yeterince gelişmemiştir. Bu çabaların, bu bakımdan yararı vardır. Türkiye’nin geri kalmış bölgelerinden sahip olmaları beklenen kapasite AB fonlarının rasyonel kullanılmasına yardımcı olmaktır. Yaratılmak istenen kapasite budur. Yoksa geri kalmış bölgelerin kalkınmasında etkili olmayı artıracak bir kapasite değildir. Ama AB fonlarını rasyonel olarak mı yönetmektedir? Bu sorunun yanıtının evet olmadığını herkes biliyor. Avrupa bürokrasisinin “*inefficiency*”si (etkin olmayışı) sorgulanmayacak mıdır? Avrupa bize bürokraniyi desantralize edin diyor. Ben de “*desantralizasyon*”dan yanayım. Avrupa neden kendi karar verme kanallarını “*decentralize*” etmiyor? Niye bizim geri kalmış bölgelerimizi kendi merkezîyetçiliğinin labirentleri içinde iş görmeye zorluyor?

Tabii, gayet iyi biliyorum. Avrupa’yla müzakere ediyorsanız, hele bürokratsanız, o kuralları tartışamazsınız, ama ben bürokrat değilim. Ben Akademia’yannın bir

üyeyim. Akademia'nın görevi buna teslim olmamaktır. Bunu sorgulamaktır. Onun için şu soruyu çok ciddi olarak sormak durumundayız; Türkiye kendi bölgelerini geliştirmek için kaynaklarını ve heyecanlarını seferber ederken, Avrupa kurallarına uymak ona rasyonalizasyon mu getirmektedir, yoksa heyecanını azaltan bir engel olarak mı ortaya çıkmaktadır? Bence bu çok ciddi bir sorudur. Acaba İstanbul'da olan bir proje, Siirt'te de aynı kuralla, aynı heyecanla, aynı engelleri atlatarak yürütülebilir mi? Acaba AB'nin bölgesel fonlarını kullanmasında daha "decentralize" bir sistem Avrupa fonlarının kullanımının kendi açılarından rasyonalizasyonu için de daha doğru olmaz mı? Bu ciddi bir sorudur. Ben buna akademia'nın içinden meydan okuyabilirim.

Şimdi bir başka noktaya geleceğim. Projeye AB'nin kuruluşunun iç mantığı dayanarak bölgeler arası eşitsizlik sorununa yaklaşacağım. AB'nin kendi iç mantığı açısından bir bölgeler arası eşitsizlik sorunuyla karşı karşıya iken bu sorunu neden bir bölgesel kalkınma yaklaşımı içinde çözmeye çalıştığını analiz etmeye çalışacağım. Bölgeler arası eşitsizlik sorunu ile bir bölgenin geri kalmışlığı iki eş değer soru değildir. Bu soruların nitelikleri ayrı ayrıdır. Teorik temelleri farklıdır. Bu farkındalık içinde AB'ye baktığımızda, AB nasıl bir projedir? AB bence muhteşem bir projedir. Ulus devletlerin aşılması büyük siyasal birliğin oluşturulması bakımından dünyanın çok heyecan verici bir projesidir. Bu projenin bir özelliği var; bu proje bölgeler arası eşitsizliği ortadan kaldırmak zorundadır ve bunu temel problemlerinden biri olarak görmek durumundadır. Çünkü siz ulus devletleri içinize kattığınız zaman bunun içindeki eşitsiz büyüme kuramının öngördüğü biçimde ortaya çıkacak eşitsizliklere de karşı bir mekanizma yaratmanız gerekmektedir. Eğer bu karşı mekanizmayı yaratmazsanız kaybedenler bunun içinde uzun süre kalmazlar. Onun için tüm oyunu sıfır toplamı olmayan bir oyun olarak kurmanız gerekir. Bunu gerçekleştirebilmek için de bölgeler arası eşitsizlik problemini ciddi olarak ele almanız gerekir. Dikkat ederseniz, AB öyküsü içinde Maastricht sonrasında bu fonlar artırılmıştır. Çünkü siyasal birliğe doğru ne kadar çok adım atarsanız, bölgeler arası eşitsizliği gidermek için o kadar güçlü mekanizmalar kurmanız gerekir. Avrupa projesinin temel niteliği ne? Bir siyasal proje olarak başlamak istemiş ama bunu başaramamış. Bunun üzerine bir ekonomik proje olarak başlamış, zaman içinde aşama, aşama siyasal birliğe doğru yürüyor. Bu yürüyüş içinde oyunun kurallarının, sıfır toplamı olmayan bir oyun olarak korunması gerekiyor. Bölgeler arası eşitsizlik probleminin çözülmesi de bu bakımdan önemli.

Şimdi şu bölgeler arası eşitsizlik problemine gelelim. Bu toplantıda biz bölgeler arası eşitsizlik problemini tartışmadık. Herhangi bir bölgenin nasıl geliştirileceği problemini tartıştık. Bir bölgenin geliştirilmesi problemi nasıl bir kurama dayanır? O bölgeye ilişkin gelişme kuramına dayanır ve sorun o bölgenin içinden düşünülür. Ama bir ülkedeki bölgeler arası eşitsizlik problemi dediğiniz zaman o eşitsizlik problemi tek tek bölgeye referansla tartışılmaz. Ülke sisteminin tümüne referansla tartışılır. Bunu çözebilmek için de üretici güç ve faktörlerinizin

ülke mekânında yeniden dağılımını sağlayabilecek bir pozisyona ya da otoriteye sahip olmanız gerekir. Demek ki bir bölgeler arası eşitsizlik problemi, teorik olarak da farklıdır, çözüm için kullanılacak araçlar bakımından da farklıdır. Benzer olarak bir bölgesel kalkınma problemi de kuramıyla, müdahale araçlarıyla farklıdır. Dikkat ederseniz böyle bir farklılık yok bizim gündemimizde. Niye yok acaba? AB'nin kendi bölgesel problemini nasıl bir mekanizmayla çözdüğüne bakalım. Tabii önerilen çözümleri basitleştirirsek kabaca üç mekanizmayı kullandığımızı söyleyebiliriz. Birincisini regülasyonlar başlığı altında toplayabiliriz. Bu regülasyonlar piyasa mekanizmasının yaratacağı eşitsizliği azaltmaya dönüktür. Bunlar arasında yoğunlaşmaya tekelleşmeye karşı regülasyonlar, “*subsidiarity*” (yerindenlik) ilkesi vb.leri sayılabilir. Bunlar temelde ne yapıyor? Piyasa mekanizmasının çalışmasının yaratacağı eşitsizliğe karşı bir yumuşatıcı, bunu azaltıcı bir mekanizma olarak çalışıyor. İkinci mekanizmayı temelde merkezi fonlar oluşturmaktadır. Değişik amaçlarla oluşturulmuş ve değişik adlar taşımaktadır. Üçüncüsü de bölgesel kalkınma ajanslarıdır. Diyelim ki bugün geldiği noktada AB'nin bölgeler arası eşitsizliğe müdahale biçimi budur. Bu müdahale biçimine bakarsanız, AB'nin sorunu temelde bölgeler eşitsizlik sorunu olmasına karşın bu sorunu tek bölgenin kalkınma sorunu olarak çözmeye çalışmaktadır. Burada temel mekanizma bölgesel kalkınma ajanslarıdır. Bu uyumsuzluğun altında ne vardır? Bunun nedeni açıktır. Başka türlü yapamaz. Çünkü AB kendi siyasal bütünleşmesinde ulus-devlet engelini aşamamıştır. Son Anayasanın kabul edilmesinde yaşanan sorunlar, Maastricht'ten beri süregelen mücadele de bu birlik içinde yer alan ulus-devletlerin direncidir.

Ulus-devletlerin direncinin yüksek olduğu bir sistemde bölgeler arası (*inter-regional*) bir problemi çözemezsiniz. O zaman ne oluyor? Bölgeler arası bir problemi tuhaf bir biçimde tek tek bölgelerin gelişmesi üzerinde durarak çözmeye çalışıyorsunuz. Denilebilir ki AB'nin kullandığı üç ele alıştan yalnız merkezi fonlar “*inter-regional*” bir problemi çözmeye uygundur. O da merkezi fonlardır. Fonlar bir yeniden dağıtım mekanizması ama AB bu yeniden dağıtım mekanizmasını “*ex ante*” olarak, yani olay öncesinde, bir teoriye göre dağıtılmıyor, “*ex post*” olarak dağıtılıyor. Her bölgenin işleyişinin sonucunda ortaya çıkan gelişme farklılıkları gözlenerek ondan sonra dağıtılıyor. Bu da kuramsal olarak bir “*inter-regional*” problem değil, bir bölgesel problem oluyor. Yani bölgeler arası eşitsizlik problemini, bölgesel gelişme kuramlarına dayanarak el yordamıyla çözmeye çalışıyor.

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bu iki günlük, çok geniş kapsamlı ve çok doyurucu sempozyumdan sonra edindiğim izlenimlere dayalı olarak farklı vurgu noktaları üzerinde durmaya çalışacağım. Bunların arasından da özellikle düşündüklerimi üç nokta üzerinde toparlamaya çalışacağım.

Bunlardan ilki, bölge planlama. 1960'dan bu yana yasalarla tanımlanmış ve kurumların üzerine eğildiği ve uygulama amacı ile projelerin hazırlandığı, 1960'dan önce de adı bölge planlama olmasa bile değişik kapsamda ele alınarak tartışılan bir konu. İlk günkü konuşmalardan da ortaya çıktığı gibi Türkiye'nin bu konu üzerinde Macaristan, Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerden çok daha fazla bir deneyimi var. Diğer bir deyişle, Türkiye Doğu Avrupa ülkelerinden gerek deneyim gerekse bilgi birikimi olarak çok daha ileri bir pozisyonda. Buna karşılık, belki beklentilerimizin fazla olması nedeniyle, bölge planlama konusu gündeme geldiğinde hep bir şeyler yapılamadığından yakınıyoruz. Türkiye gibi doğal kaynakların dağılımı ve konumu açısından çok önemli eşitsizlikleri olan bir ülkede kaynak eşitsizliklerini gidererek, konumsal avantajları tersine döndürerek bir şeyler yapmaya çalışıyorsunuz, ancak çabalar durumu düzeltmek açısından yeterince ölçüde tatmin edici olamıyor. Bu nedenle de bunca yıllık bir deneyimin sonunda çok parlak bir başarı öyküsü anlatılamıyor. Ancak, bu güne kadar harcanan çabalar olmasa belki de durum daha da kötü olabilirdi diye de söylemek gerekiyor. Diğer bir deyişle, yapılanları da çok azımsamamak gerektiğini düşünüyorum.

Ancak yapılanların azımsanmaması Türkiye'nin bölgesel dengesizlik konusunda pek başarılı olamadığı gerçeğini değiştiremiyor. Bugün Avrupa Birliği ile yapılan müzakerelerde bölgesel dengesizlik en zayıf olduğumuz noktalardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Böyle bir ortamda çok değişik adlarla tam da ne oldukları ve birbirinden farkları net olarak açıklanamayan, bölge planları, il gelişme planları, stratejik planlar, stratejik gelişme planları, il çevre düzeni planları gibi herkesin adını biraz kendine göre koyduğu çok çeşitli planlar gündeme geliyor. Farklı kurumlar, kendi anladıkları biçimde kendi planlarını yapmaya çalışıyor. İllerin, bölgelerin veya NUTS2 denilen iki ili zorla buluşturan alanların, bir şeyler yapmak, kendi kaynaklarını harekete geçirmek, devletten destek sağlamak konusunda bir çaba içerisine girdiğini görüyoruz.

Son dönemde gündeme gelen farklı planlama ölçekleri, farklı içerikteki projeler, eksikleri kurumlaşmada sorunları olmasına karşılık görel olarak tanımlı olan bir sistemden, planlar ve planların içeriği konusunda karmaşanın yaşandığı, aynı yöre için çok fazla sayıda benzer ölçekte planın hazırlandığı bir kaos ortamına doğru gidildiği konusunda endişelenmemize yol açıyor. Geçmişte plan kademelelerindeki eksiklikler ve planlar arasındaki tutarlılığın sağlanmasındaki sorunlardan yakınırken, üst ölçeklerdeki plan enflasyonundan ve bu planların amaçları ve tu-

tarlılıkları arasındaki belirsizlikten söz etmeye başlıyoruz. İyi niyetli girişimler ne yazık ki karmaşayı daha da artırıyor. Çeşitli kurumlar, kimi AB'nin zorlamasıyla, kimi UNDP'yle, kimi diğer uluslararası kuruluşlarla ortak plan ve proje çalışmaları yaparken, kimi sivil toplum kuruluşlarının da kendi inisiyatifleriyle bir şeyler yapmaya çalıştıklarını izliyoruz. Ancak, harcanan çabalar ne yazık ki belirli bir sistem ve de çerçeveye içinde olmuyor. Türkiye'de nasıl bir planlama sistemi geliştirilmeye çalışılıyor veya parça parça yapılan düzenlemelerden bütünleşmiş bir planlama çerçevesi çıkar mı? Doğrusu bu konuda kaygı duymamak mümkün değil.

Günümüzde ortaya çıkan üst ölçek planlama çabalarının 1960'lardan 2000'lere kadar sürdürülen planlama sisteminin karşılaştığı temel sorun düşünülmeden gündeme gelmesi de üzerinde ayrıca değinilmesi gereken bir konu.

Türkiye'deki bölge planlama çabalarının en önemli sorunlarından biri plan ve uygulama arasında bütünlüğün kurulmaması ve planları hazırlayanların veya hazırlatanların planları uygulama açısından yetkilerinin, kaynaklarının ve uygulama konusundaki kararlılıklarının sınırlıkları olması olarak ortaya çıkıyor.

Bölge planlama veya bölgesel gelişmişlik hiç kimsenin reddedebileceği bir kavram olmadığı için farklı kurumlar bölgesel gelişme konusunda kendilerine rol tanımlamalarına karşılık, yapılan planların uygulaması açısından bir taahhüt içinde olmadılar. 1960'tan hatta 1923'ten beri de bölgesel gelişmenin önemsiz olduğuna yönelik en küçük bir tartışma yaşanmaz iken, yapılan planların da uygulama şansı bulamaması uygulamada görevin nasıl paylaşılacağına belirsizliği kadar, bölgesel gelişme konusundaki politikaları ve hazırlanan planların uygulamaya geçirilmesi konusundaki kararlılığın olması ve bunun için bir uygulamaya yönelik örgütlenmenin gerçekleştirilmemesi etkili oldu. Diğer bir deyişle sahibi belli olmayan politikalar ve plan kararları ile birlikte, planlarla konuyu kendi içselleştirmemiş kurumlara verilen görevlerle yapılan planların uygulama şansı kısıtlı oldu.

Diğer önemli bir konu pek çok plan tanımının imar yasasında tanımlanmış olmasından kaynaklanıyor. Mekânsal kararlar ve imar düzenlemeleri ile bir gelişme planı hazırlamaya başlandığı zaman önemli bir kavramsal sorunla karşı karşıya kalıyoruz: Sorun, uygulama gücünü aldığımız şey bir imar planı yasası ve siz bununla ekonomik gelişmeyi sağlamaya çalışıyorsunuz. Bu imar yasalarının ne ölçüde yetkin olup olmamasından daha öte bir kavramsal sorunu işaret ediyor. Elbette, mekânsal kararlar bir bölge planının en önemli boyutlarından biri, ancak mekânsal düzenlemeler ile gelişme sorunun üstesinden gelinemeyeceği de açık. Bu nedenle mekânsal, ekonomik ve sosyal konuları birlikte ele alan planlar yanı sıra bu konuda planlarda önerilen düzenlemeleri yapabilecek ve gerekli finansman kaynağını bulabilecek örgütlenmelerin/yönetişim biçimlerinin gerçekleştirilmesi gerekli.

Türkiye’de bölgesel gelişmeye yönelik uygulamalarda mekânsal düzenlemeler ve mekânda alınan kararlar kurumlar için çekici bir nitelik kazanıyor. Bu doğrudan gelişmeyi tetikleyecek yatırımları başlatabilme gibi ülke ekonomisinin sorunlarının etkisi ile fazlaca bir ilerlemenin sağlanamadığı durumda daha çok mekânsal gelişmelerin denetlenmesini içeren kararların öne çıktığı görülüyor. GAP İdaresinin kuruluş yasasında ve deneyiminde olduğu gibi, Kalkınma Ajanslarına yönelik yasada izlenebildiği gibi, ekonomik gelişme planı diye başlayıp hemen fiziksel gelişmeyi kontrole doğru giden bir takım amaçların öne çıkma eğilimleri gözlenmeye başlıyor. Amaç yeni bir yeni bir gelişme şeması oluşturmak ve bunun için yeni mekânsal kararları oluşturmaya dönüşüyor.

Bu eğilimlerin karşısında; Bölge planı nedir? Stratejik plan nedir ne konuları içerir? Çevre düzeni planı bu çerçevede nereye oturur, ölçek farklılaşması dışında hangi sorulara yanıt olarak hazırlanır? İl stratejik planı gibi bir planın işlevi var mıdır? Benzeri soruların tartışılmasına şu anda büyük gereksinim olduğu görülüyor.

Dünyada da farklı plan kavramların içeriği değişiyor, yeniden tanımlanıyorlar. Doğal olarak Türkiye’de de bu değişim yaşanıyor. Ancak, Türkiye’deki sorun tanımlar ve kavramlar konusunda bir fikir birliği olmaması. Şu anda buradaki topluluk içinde bile farklı plan tanımları konusunda aynı şeyleri düşündüğümüz kanısında değilim. Bu tanımların netleşmesi ve kavramların tartışılarak üzerine ortak tanımlar oluşturulması gerekli. Ne yazık ki yasaları hazırlayanlar ve bunu yasalastıranlar böyle bir ortak arayışa girmiyorlar. Öte yandan bir bölge planı nasıl hazırlanır, içeriği nedir, bunun bir kurallarının olması lazım. Şu anda tam anlamıyla bir kuralsızlık durumu var, nasıl isterseniz öyle hazırlayabiliyorsunuz, sizin uzmanlığınız hangi yöndeyseniz ona vurgulayabiliyorsunuz. Bu planı onaylama yetkisinde olanlar da kendilerine göre bir istenenler listesi hazırlayabiliyorlar. Tanımsızlık ve kuralsızlık özellikle bölge planlarında ve diğer üst ölçek planlarında benzemezlikleri artırıyor ve uygulama şansını da azaltıyor. Üç konunun netlik kazanmamız gerekiyor. Bölge planları nedir, nasıl elde edilir? Bunlar için araçlar nedir? Bunların finansal kaynakları nedir?

Finansal kaynaklar, Türkiye’de plan konusundaki en önemli dar boğazımız. Son yapılan tartışmalarda Avrupa’daki fonlara çok bel bağlıyoruz. Ancak yakın bir gelecekte Türkiye’nin bu fonlardan çok büyük bir pay alabilmesinin mümkün olmadığı görülüyor. Avrupa Topluluğundaki bölgesel politikalar da değişiyor ve sanırım gelecek yıllarda Objektif 1 dediğimiz az gelişmiş yöreler Avrupa fonlarından daha az yararlanacaklar. En azından Türkiye üye olsa bile, eskisi gibi İtalya’nın, İspanya’nın yararlandığı fonların gelecekte olmayacağı anlaşılıyor. Bu kaynakların sınırlı ve devletin de çok fazla kaynak ayıramadığını düşündüğümüz zaman finansman gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı üzerinde çok daha net olarak düşünmek gerekiyor. Bu durum yapılacak plan ve projelerin ve mevcut ve

olası finansal kaynaklara bağımlı olarak düşünülmesi ve yapılacak uygulamaları parçalara ayırarak düşünmemizi zorunlu hale getiriyor.

İkinci konu bölgesel kalkınma ajanslarının yapısıyla ilgili. Dünyada çok farklı yapıda bölgesel kalkınma ajansları var, daha merkezîyetçi olanları var, sivil topluma daha bağımlı olanları var. Diğer bir deyişle, dünya deneyimi çok farklı. Bu deneyimler içerisinde kendinize en uygununu benimsemeniz lazım. Öte tandan kalkınma ajanslarını düşünürken ülkenin ikili yapısını dikkate almamız gerekiyor. Ülkenin doğusuyla batısı ne benzer yapısal özelliklere sahip, ne de aynı insan kaynağı ve proje yapma kabiliyetine sahip. Acaba bu ikili yapıda çok tanımlanmış bölgesel kalkınma ajansları yerine daha esnek uygulamaların olduğu bölgesel kalkınma ajansları daha iyi olabilir mi diye bir temel soruyu ben gündeme getirmek istiyorum. Tek tip bir bölgesel kalkınma ajansı modeli Türkiye'deki bütün bölgelere çok uygun olmayabilir, onun için bazı konularda esneklikler tanınması da gerekiyor.

Üçüncü nokta da bölgesel politikaların içeriğinin epey değişmiş durumda olmasıyla ilgili. Avrupa Birliği bölgesel politikalarında önemli değişiklikler de yaşıyor ve rekabetçilik üzerinden kurulan politikalara yönelik yoğun bir eleştiri var. Avrupa Birliğindeki tartışmalara baktığımız zaman rekabet gücü ile istihdam artırma amacının gündemden düştüğü ve insan kalitesini artırmak sosyal ayrıksılaşmayı azaltarak rekabet gücünü pekiştirmek seçeneğinin öne çıktığı görülüyor. Bu konu Türkiye için de önemli. Yani yeni yatırımlarla istihdam yaratılmasının sosyal yapıdaki sorunların ve farklılıkların giderilebilmesi pek mümkün olmayabilir. Türkiye'nin yaşadığı son deneyimler büyümenin her zaman istihdam yaratmadığını gösteriyor. Sosyal ayrıksılaşmalar, bölüşmede bozulma, artan yoksul bir kesimin ortaya çıkması gibi önemli ve üzerinde durulması gerekli eğilimler de ortaya çıkıyor. Bu nedenle bölgesel politikalar ve planlarda insan gücünü geliştirmek ve sosyal yapının özelliklerine duyarlı olmak zorundayız. Bu durum ekonomik gelişmenin sosyal yapıya etkileri doğru yaklaşım yerine, insan gücünü ve sosyal yapı özelliklerini öne çıkaran farklı bir bakış açısının da dikkate alınması gerektiğini gösteriyor. Türkiye için bu bakış açısı yeni, daha da ötesi lüks bile görülebilir. Ancak gelecekte Avrupa Topluluğu bölgesel politikalarına uyum sağlama çabaları içinde bu konunun öne çıkabileceğini şimdiden görebiliyorum.

Prof. Dr. Güven SAK

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

Ben bir iktisatçı olarak bölgesel kalkınma olgusuna şehir ve bölge plancılarından daha farklı bakıyor olabilirim. Bu iki gün içerisinde edindiğim izlenimlerle başlayacağım, sonra da bir tek konudan bahsedeceğim. Bütün bu karamsarlığa rağmen, ben hiç de kötü bir dönemin içinde olmadığımızı düşünüyorum. Avrupa Birliği süreciyle birlikte aslında Türkiye yeniden tasarlanıyor, aslında ülkenin kurumsal altyapısını olduğu gibi yeniden elden geçirebileceğimiz ve bu küresel rekabet ortamına nasıl intibak edebileceğimize karar verebileceğimiz son derece ciddi ve aynı zamanda son derece şanslı bir dönemden geçiyoruz. Çünkü kurumsal altyapımızı tamamını elden geçirebilecek bir fırsat duruyor önümüzde. Bölgesel kalkınmayı ve yerelleşmeyi de bu çerçevede düşünmemizde fayda var.

Bu iki gün ve bölgesel kalkınma çerçevesinde bir network oluşturma çabaları içerisinde gördüğüm bir başka şey daha var. Siz adına ne dersenez deyin, adına Avrupa'dan gelecek paralardan yararlanmak istiyorlar da diyebilirsiniz, Anadolu'nun her tarafında bu konuda bir heyecan var. Bence bu bölge kalkınma ajansları daha düzenlenmeden bu kadar ilginin doğması, bu tür hazırlıkların yapılmış olması bence aslında toplumda bir talebin olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla hem Türkiye'yi yeniden kurgulayabilecek şanslı bir dönemin içersindeyiz hem de bu heyecanı Ankara'da birkaç bürokrat duymuyor, toplumun geniş bir kesimi aslında, yalnızca Ankara İstanbul'la sınırlı olmayan bir kesimi bence bu tür bir heyecan duyuyor. Bu süreçten nasıl yararlanabiliriz diye etrafta bir hareketlilik var. Ben bu hareketliliğin son derece yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Toplumun değişik kesimlerinde, Anadolu'da aslında bir heyecan varken tam tersine Ankara'da benzer bir heyecan yok aslında. Heyecan olmamasını da doğal karşılamak lazım çünkü yerelleşme süreci Ankara'nı yetkilerini yerele aktarması anlamına geliyor. Bu sürecin işleyişi bu şekilde olacak. Bu da aslında kötü bir şey değil. Yıllardır istenen bir şeyin, bu süreç içerisinde gerçekleştirmeye en çok şimdi yakınmışız gibi geliyor bana, çünkü bir temeli var bu sefer. Bundan mesela 20 yıl önce olmayan bir şey var, artık sermaye birikimi belli bir düzeye erişmiş durumda. Bundan 5-6 yıl öncesine kadar aslında Ankara'nın doğusuna hiç gitmemiştim. Odalar Birliği'yle ve odalarla ilişkimden sonra Ankara'nın doğusunu, nereleri olduğunu gördüm. Bence büyük bir canlılık ve büyük bir hareketlilik var. Bu da sermaye birikiminin doğal bir sonucu; Türkiye'nin belli bir aşamaya geldiğini gösteriyor. Bu hareketlilik de aslında onunla alakalı.

Şimdi bu hareketlilik nereye doğru yönelebilir? Bence orada şunu düşünmemiz lazım, onu da bugün SABEK'ten gelen Uğur Bey söyledi: "Biz SABEK'i kurduktan sonra bizden hemen kalkınmayı sağlayacak, sonuç verecek bir takım projeleri hemen uygulamaya koyup Samsun'a sermaye çekecek sonuçlar üretmemizi beklediler" dedi. Belki Bölgesel Kalkınma Ajanslarına biraz öyle de bakıyoruz.

Herhalde, Bölgesel Kalkınma Ajanslarını bunları kurduk, iki yıl içerisinde Türkiye baştan aşağıya hızlı bir şekilde değişecek gibi bakmamak lazım. Sonuçta biz biziz, bizde pek bir değişiklik yok bu iki yıl içerisinde. Biz adına Bölge Kalkınma Ajansı denilen bir binanın, bir toplantı salonunun içerisine girdiğimizde, o kurulda oturmaya başladığımızda aslında ertesi gün büyük bir değişiklik yaratamayabiliriz.

Bunun iyi tarafı şu: bir süredir birbirleriyle fazla ilişkide olmayan, koordinasyona önem vermeyen birimler bir araya gelebilirler, daha fazla konuşabilirler. Bu iyi olur, bunun yapılmasında fayda var ama aynı zamanda bugünkü konuşmalardan edindiğim izlenime göre bana öyle geliyor ki herhalde asıl üstünde düşünmemiz gereken mesele, o salonda toplanan insanların arkasında bir kapasite inşa edilmiş olması gerekiyor. Bu da öncelikle özel sektöre ya da bu sürecin sivil katılımcılarına düşüyor. Yani politika tasarımı sürecine, politika oluşturma sürecine aslında nasıl katkı yapabileceğimize ilişkin bir kapasite oluşturmamız gerekiyor. O kapasite de öyle havadan oluşmuyor, bir çalışma yapmak gerekiyor.

Bölgesel Kalkınma deyince aslında bölgeler arası eşitsizliklerden bahsediyoruz, o aralığın giderek kapanmasından bahsediyoruz. Yerel yaşam standartlarını yükseltmeyi düşünüyoruz, bunların giderek daha birbirine eşit hale gelmesini sağlamaya çalışıyoruz. Ancak, benim bir iktisatçı olarak bölge kalkınma ajanslarıyla ilgili düşündüğüm şey daha çok Türkiye'nin büyüme süreciyle bu ortamda daha yakından alakalı bir şey. Bunun zaman içinde gerçekleşebilecek bir sonuç olduğunu düşünebiliriz ama öncelikle büyüme sürecinin sürdürülebilirliğini sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyacımız var. Bir iktisatçı olarak ben şimdi bölgesel kalkınma ajanslarına, bölgesel kalkınma meselesine daha çok böyle bakma eğilimindeyim.

Şu anda bu kaotik yapının ortaya çıkmış olmasının nedeni bence bir takım insanlar bir şeyler yapmak istiyorlar, bir hareketlilik var ama şimdi bu enerjiyi bir yere doğru kanallandıracak, bu suyun mecrasını bir an evvel bulmasını sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyaç var. Mekanizma da demeyelim, mekanizma olunca bir şey tasarlamak gerekiyormuş gibi oluyor, bence bir kapasite inşasına ihtiyaç var. Onun da daha çok politika analiziyle yakından alakalı olduğunu düşünüyorum.

Büyüme süreciyle ilgili birkaç şey söyleyeyim size: Türkiye son dönemde, 2001 krizinden sonra son derece sağlıklı bir büyüme sürecine girdi. Ben içine girdiğimiz sürecin son derece sağlıklı olduğunu düşünüyorum, tabii sürdürülebilirsek. Büyüme oranları ilk kez uzun dönem ortalamaların üzerine yükseldi. Resim giderek daha normalleşti. Türkiye ekonomisinde bunu verimlilik artışlarıyla birlikte sağlıyor. Problemimiz bunu devam ettirmek çünkü biz bu dönemde hem Türkiye tarihindeki ikinci en uzun büyüme döneminin içerisindeyiz aynı zamanda da uzun vadeli büyüme oranımız da 1950'den 2000'leri alırsanız 4,5'un da üzerine çıktı. Bu son dönemde 7,5'lara çıktı. 7,5'lara çıkmak iyi midir? İyidir çünkü AB ülkelerine yakınsamak için ihtiyacımız olan zaman süresi aslında daha azaldı. 2015 yılında Türkiye 25 ükeli AB'nin kişi başına gelirlerinin ortalamasının % 40'na ulaşabilir,

eğer biz bu büyüme oranını sürdürebilsek. %40 kötü mü diye düşününce bilirsiniz, o kadar kötü değil. Bu arada bir de kurda değerlendirilme olursa o zaman %50'sine ulaşabilmesi de mümkün 2015 yılı itibariyle. Bu kötü mü diye baktığımızda da 2003 yılında sürecin başında, yeni AB üyeleri AB-15'in kişi başına gelirlerinin ortalamasının yüzde kaçına ulaşmışlar diye baktığımızda oradaki rakamlar da %50, %38, %43 gibi rakamlar. Dolayısıyla Türkiye'nin bu büyüme oranlarını devam ettirmesi halinde AB ülkelerinde daha hızlı yakınsayabilmesi mümkün. Eskisiyle kıyaslandığında daha normal bir ülke haline geleceğiz. %100'üne ulaşmak için gereken süreler de 2015'ten sonra 46 yıla 30 yıl arasında.

Yakınsama konusunu ve tempolu büyümenin sürdürülebilirliği temel hedefimiz olacaksa, işte yerleşme konusunun önemimi daha iyi anlıyoruz. 1990'lı yıllar bize dünyada merkezden planlanan ve yönetilen ekonomilerin çöküşünü gayet net gösterdi. Aynı yıllarda küresel ekonomi hızla entegre olurken, yeni teknolojiler sayesinde iş yapmanın rekabet etmenin biçimleri değişirken, Türkiye dış dünyaya nasıl itibak ederim diye tartışmak yerine kendi iç sorunlarına odaklandı. Biz bir şeyleri değiştirmemiz gerektiğini, devletin işleyişinin reform etmemiz gerektiğini ancak ağır bir krizle, 2001 kriziyle idrak ettik. AB süreci de işte bu dönemde hızlandı, farklı bir anlam kazandı. Artık bizim ihtiyacımız ortadadır; bir yandan küresel düşünürken, öte yandan yerel hareket edebilme kapasitemizi, yerel avantajları öne çıkarabilme, yerelde güçlü yatırım odakları yaratabilme kapasitemizi güçlendirmemiz gerekiyor.

Artık bölgesel düzeyde neler yapabileceğimizle ilgili doğrudan özel sektörün bir takım katkılarda bulunması gerekiyor ve yerel yatırım ortamlarının nasıl iyileştirilebileceğine ilişkin, oradaki aksaklıkların nasıl giderilebileceğine ilişkin bir çerçevenin oluşturulması gerekiyor. Dolayısıyla bölgesel kalkınma politikaları için geniş bir politika çerçevesine ve analizine ihtiyaç duyuyoruz bu noktadan itibaren ve bence bunu bir büyüme perspektifine bağlayarak görmek gerekir.

Şimdi Bölge Kalkınma Ajanslarını kuruyoruz ama bu yeterli değil. Neler yapmak gerekiyor? Daha doğrusu bence biz TEPAV'da neler yapıyoruz, onları anlatacağım. Birincisi, bölgesel kalkınma ajanslarının içerisinde kamu var ve kamunun politika analizi ve iş yapabilme kapasitesini güçlendirmek gerekiyor. Hizmet ulaştırma kapasitesinin ve becerilerinin yerel düzeyde geliştirilmesi gerekiyor. Onun için mahalli idarelerle birlikte onların kapasitesinin artırılması için Dünya Bankası Enstitüsü'yle birlikte bir dizi proje yürütüyoruz. Çünkü sonuçta, Türkiye'de önümüzdeki dönemde, ajanslarının içindeki paydaşların her birinin kapasitesinin artması lazım. Onların hem politika tasarlayabilme hem de uygulayabilme kapasitesinin geliştirilmesi lazım.

İkincisi sivil kapasitenin güçlendirilmesi lazım, orda da biz daha çok odalarla birlikte çalışma eğilimindeyiz. Dolayısıyla odaların yerel politika analizi ve politika tasarım kapasitesinin geliştirilmesi gerekiyor. Bunun için akademisyenlere yönelik bir network oluşturmaya çalışıyoruz Anadolu'daki üniversitelerle birlik-

te. Aynı zamanda, önümüzdeki dönemde bir kontrol mekanizması olarak yerel medyanın güçlendirilmesi gerekiyor. Çünkü sonuçta bu şeffaflık sağlanacaksa, katılımcılık eğer olacaksa bence o zaman yerel medyanın da üzerine düşen yeni görevleri anlayabilecek kapasitede olması gerekiyor. Dolayısıyla onların da bu süreçten haberdar edilmesi gerekiyor. Onun için yerel gazetecilere yönelik bir başka network tasarlıyoruz. Üçüncü olarak da bence bu genel hedefleri koyacak bir sanayi politikası çerçevesine ihtiyacımız var ve bunun sektörel ve bölgesel eksenlerini geliştirmeye başlamamız lazım.

Ancak onlar olduktan sonra, bu çerçeve geliştikten sonra bence şunları konuşabileceğiz mesela: Ankara’da bir savunma sanayi kümelenmesinin geliştirilmesi iktisadi olarak mümkün müdür? Şimdi 700 tane firma var Ankara’da ama ne olduklarını bilmiyoruz. Yerel bir veri tabanı yok. Mesela Kars’ta bölgesel bir turizm kümelenmesini gerçekleştirmek mümkün müdür gibi soruları tartışabilir hale geleceğiz, böyle bir çerçeve ortaya çıktıktan sonra. Dolayısıyla kapasite inşa etmeden ve sorunların kaynaklarını belirlemeden, bunun için gereken politika analizlerini, politika araştırmalarını yapmadan bence bölge kalkınma ajanslarının kendi başlarına bir mucize yaratmasını beklememek lazım. Onu yapacak olan biziz ve orada bulunanlar. Koordinasyon için bir mekanizma bu yalnızca. O mekanizmanın işlevini yerine geliştirilmesi için bence onun içerisinde bir kapasitenin önce inşa edilmesi gerekiyor.

Ahmet YAMAN

Devlet Planlama Teşkilatı

İşimiz hakikaten zor; çünkü biz ilerlemek zorundayız. Yani bu değerlendirmeleri, yapılan tartışmaları da dikkate alarak fiilen uygulamaya geçirmek zorundayız, bu tartışmaları hayata aktarmak zorundayız, o açıdan zor. Dün Bay Harding sunusunda altına not olarak düşmüştü: “Belki söylemek, konuşmak kolay ama yapmak çok zor, bu alanda bir şeyler gerçekleştirebilmek çok zor.”

Kalkınma ajansları modeli, yeni bölgesel gelişme anlayışımız, metodolojimiz; bu konular çok derin tartışmalar gerektiriyor. Bu alan hakikaten gri bir alan hem niteliği itibariyle, tabiatı itibariyle fiziksel planlamayla ülke kalkınması ülke planlaması arasında gri bir alan, ama aynı zamanda çözümleri itibariyle de siyah beyaz tercihlerin çok az olduğu bir alan. Sorulara evet - hayır şeklinde cevap verebilmek açısından çok zor olan bir alan diye düşünüyorum. Belki de bu iki günlük tartışmayı baştan sona takip edebilen katılımcılar bunu çok daha net görmüşlerdir. İşin yerel ayağında, ilk ayağında hakikaten tercih yapması, net tercihler ortaya koyması zor. Bunun belki bir kısmı kalkınma ajansları yasa tasarısına da yasasına da yansdı. Yani bu gri alanlar çoğunluklu olarak yasa tasarısında da yasada da bulunuyor, mevcut durumda. Fakat, şunu açık ve net olarak, baştan belirtmek isterim ki ajanslar idari yapılanmamızda yeni bir kademe değildir ve olmayacaktır. Valilik-İl sistemine alternatif onun yerine geçen, onun bazı yetki ve görevlerini ikame eden bir yapı değildir.

Öncelikle, bu saik nereden ortaya çıktı onunla başlamak istiyorum. Aslında geçmiş dönem bölgesel gelişme politikalarımıza baktığımızda, özeleştiriyi yapmaktan çekinmiyorum hiçbir zaman, çok parlak bir geçmişe sahip değiliz. Fakat azımsanmayacak işler de yapıldı hakikaten. Mevcut olanlar, geçmişten bugüne yapılan uygulamalar da yapılmamış olsaydı, durum büyük ihtimalle daha kötü olurdu diye düşünüyoruz fakat başarının da çok sınırlı olduğunu itiraf etmekte fayda var bu aşamada.

Kalkınma ajansları ve stratejik planlama yaklaşımı, özel sektöre öncelik veren, onların inisiyatifini kullanan, yerelin inisiyatifini öne çıkaran yeni kalkınma yaklaşımımız aslında hem bir ihtiyaçtan kaynaklandı, hem de ileriye dönük yeni bir politika tasarımının ortaya koyduğu bir tercih bu. Bu konuyu biraz daha açmak istiyorum tabi burada. Nasıl bir ihtiyaçtan ortaya çıktı bu model?

Öncelikle, bizim geçmiş yıllarda bölgesel kalkınma deneyimlerimize, planlarımıza baktığımız zaman, uyguladığımız politikalara baktığımız zaman gördüğümüz bir şey var. Biz planlar yaptık ama bu planlar, kalkınma planlarımız gibi, beş yıllık planlarımız gibi büyük oranda raflarda kaldı. Bunun planların kendi tabiatından, niteliklerinden, yapılarından kaynaklanan nedenleri var. Fakat aynı zamanda bu

planların yeterince donatılmamış, teçhiz edilmemiş olmasından kaynaklanan nedenleri de var.

Bir kere bu planlar kendi finansmanlarıyla birlikte tasarlanmış planlar değildi. Yani şunu söyleyebilirim, öngörülen bütün projeler, proje demetleri, yapılacak uygulamalar biraz merkezi kuruluşlarımızın bu planlara sahip çıkması, bu planlardan etkilenmesi ve kendi kaynak tahsis mekanizmalarını, politika tercihlerini mekânda bu planların gösterdiği adres üstünde uyumlu bir şekilde yoğunlaştırılmasına bağlıydı, Ancak, bu tamamen bir tesadüf olacaktı. Geçmiş dönem içinde bu tesadüf gerçekleşmedi. Yani bu tesadüfe bağlı bir başarı olacaktı ama bunu gerçekleştiremedik. Çünkü dediğimiz gibi finansman itibariyle bir sorunu vardı bölge kalkınma planlarının. Bölgesel gelişme politikamızın finansman ayağı yoktu. Bunu açık ve net bir şekilde ifade edebiliriz.

İkincisi de özellikle yerelde hem bu planların hazırlık sürecinde bunun içeriğini dolduracak, yerel bilgiyle dolduracak, yerel şartlarla, potansiyellerle dolduracak, yerel imkanları buraya aktaracak. Bu plan üretildikten, bir gelişme politikası olarak ortaya çıkarıldıktan sonra da bunları yönetecek, operasyonel hale dönüştürecek, uygulama yaptıracak, uygulamayı belli aşamalarda koordine edecek bir mekanizmanın, bir yerel kurumsal yapının eksikliği vardı. Kalkınma ajanslarının oluşturulmasına yol açan ihtiyacın temelinde iki ana ayağı bunlar oldu.

Diğer taraftan, bir de değişen bir politika, değişen bir yaklaşım var, bölgesel gelişmeye. Bunu biraz da eşitlik - etkinlik tartışması veya yakınsama diye özetleyebileceğimiz, gelişmişlik farklarının azaltılması karşılığında rekabet gücünün korunması bağlamında ele almak lazım. Kalkınma ajanslarıyla aslında biz daha önce az gelişmişlik politikası olarak uygulanan alana yeni bir unsur daha katmak istiyoruz. Rekabeti ve sürdürülebilir kalkınmayı, büyümeyi de ihmal etmeyen bir bölgesel gelişme yaklaşımını hayata geçirmek istiyoruz.

Bunu 9. planda, eski planlara göre daha net bir şekilde tasarlamaya, ortaya koymaya çalıştık. Onunla ilgili politikaları kaleme almaya çalıştık. Bu özünde, bölgelerde bir üretme, üretmemesi sorununun olduğu tespitinden ortaya çıkıyor. Verimli çalışmama, verimli duruma geçememe, bütün yerel aktörlerde, verimli duruma geçememe, atıl kaynakları ve potansiyelleri yeterince tanıyıp, ortaya çıkarıp bunlardan yararlanamama sorununun tespitinden ortaya çıkıyor.

Burada asla ne pahasına olursa olsun doğal, çevresel, tarihi ve kültürel değerler gibi değerlerin tamamının kapitalize edilmesini kastetmek istemiyorum. Bu yaklaşımda tabii ki koruma ve kullanma dengesinin de dikkate alınması gereklidir. Ancak, yine de korumanın dahi belli bir anlamda yatırım ve aktif kullanmaya bağlı olduğunu belirtmeliyiz. Örneğin, kullanılmayan, işlenmeyen kırsal toprakların çevresel değerini, kullanılmayan, bakım onarımı yapılmayan tarihi evlerin, konakların tarihi değerini büyük oranda yitirmesi gibi.

Kalkınma Ajansını biz bu manada yönlendirici bir kurum, katalizör bir kurum, yeni bir heyecan olarak görüyoruz. Bu üretememe, organize olamama, ortak aklı kullanamama sorununa mütevazı bir çözüm olarak, mütevazı bir başlangıç olarak görüyoruz. Tabi ki mucize beklemiyoruz, bu kesin. Kalkınma ajansları bir manada, çok kısa bir süre içinde, yörenin bütün yerel ihtiyaçlarının tamamına cevap verebilecek, bütün potansiyelleri harekete geçirip bölgeyi hemen 5-10 yıl içinde ayağa kaldıracak bir kurumsal yapı değil. Bunun çeşitli şartlarının oluşması gerekiyor.

Öncelikle tabi yerelin sahiplenmesinin mutlaka oluşması gerekiyor. Bu konuda çok iyimseriz. Buradaki kitlenin büyük çoğunluğunu, çeşitli vesilelerle tanıyorum aslında ve kalkınma ajanslarının başarısı için çok önemli bir mesaj alıyorum bu kitleden. Bu kitlenin büyük çoğunluğu Ankara dışından gelmiş. Yani, normalde Ankara'da yapılan bir sempozyumda herhalde Ankaralı dinleyicilerin daha ağırlıklı olması beklenir diye düşünüyorum. Bu tabloyu yerel heyecanın ve kalkınma girişiminin bir yansımasıdır diye yorumluyorum.

Aslında bir taraftan da hakikaten bu heyecanın farklı yansımalarını görüyoruz. Sunuşlarımız da Samsun'un, Mersin'in, EGEV'in, Adana'nın sunuşunda gördük ve diğer kurumlarımızın özel projelerle yaptığı, GAP teşkilatının, GİDEM Projesiyle, Kültürel Miras Projesiyle yaptığı ve Atatürk Üniversitesi'nin BMKP desteğiyle Doğu Anadolu Kalkınma Programıyla yapmaya çalıştığı şeyleri gördük. Bunların hepsi yerel heyecanın başarıya ulaşmış öyküleri fakat bunlara bir de hakikaten bütüncül bir bakış açısıyla bakmamız gerekir. Bu çabaları bir yerel kalkınma ağı gibi düşünürsek, burada bunun bir koordinasyonu gerekiyor hakikaten, bu ağı bu şekilde oluşturmak ve çalıştırmak lazım. Bölgesel gelişme, yerel kalkınma sorunumuzun en önemli, en kritik, belki kaçınılmaz faktörlerinden bir tanesi bu yerel ağın oluşması. Bu yerel ağın parçalarını hep beraber görüyoruz. Ancak, bunları bir araya getirecek, bunların çabalarından sinerji oluşturacak, bütünlüğü ve uyumu sağlayacak bir yapıya ihtiyaç var. Kalkınma ajansının bunların yerine geçmeden, buradaki boşluğu doldurmak gibi bir iddiası var ve ben başarılı olacağına inanıyorum.

İşin bir boyutu da yönetim. Yönetim açısından da yeni bir model. Özel sektörü, sivil toplumu ve kamuyu; bir taraftan atanmışları, bir taraftan seçilmişleri, bir taraftan girişimcileri bir araya getiren çok özgün bir yapı. Bunun kent konseyleri gibi örnekleri var denilebilir fakat bunun bir farkı var, bu hakikaten yetkilendirilmiş bir gündemle bir araya getirilmiş bir mekanizma. Baktığımız zaman bunların elinde bir kaynak var, %75'i merkezden gelen, geri kalan kısmı yerelden toplanan bir fon mekanizması var. Dolayısıyla aslında iyi yönetimin hayata geçebileceği, karar mekanizmalarıyla, uygulamalarla, projelerle, hayata geçebileceği bir yapı oluşturulmuş durumda.

Bu çok tartışıldı, anayasal açıdan da tartışıldı, hukukçu arkadaşlarla da çok tartıştık ama ben mevcut anayasal çerçevemizin böyle bir yapıya müsaade ettiğini ve hatta

166. maddesiyle bunu emrettiğini düşünüyorum açıkçası. Biliyorsunuz kalkınma ajansı ile ilgili yasa ana muhalefet partisi tarafından Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüş durumda.

Hakikaten kalkınma ajansları projesi, siyasi açıdan da tarif edilen bölgesel gelişme yaklaşımı itibarıyla da birçok insanın, neredeyse ülkemizin çoğunluğunun ittifak ettiği bir proje. Birçok partimizin seçim programlarında beyannamelerinde bunu açık açık görürsünüz. Kırk yıl öncesinin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında dahi bu kurumun kuruluşunun gerekliliğini ve aciliyetini görürsünüz. Ancak, maalesef, bu tarihe kadar bu gerçekleşmemiş idi.

Bir taraftan da aslında Güven hocam söyledi, önce bir kapasite gerekir, bir stratejik çerçeve gerekir, bir plan yaklaşımı içinde bunu ele almak gerekir. İdeal durumda bu dediğiniz doğru fakat bunu hayata geçirmek için de Türkiye'nin aslında geç kaldığını görüyoruz. Yani bu uygulamayı bir taraftan başlatmak gerekiyordu ve bu başlatma 2006 yılına nasip oldu diyelim. Belki bu stratejik çerçevemizi de bu yapılanmayı harekete geçirirken, buna paralel geliştirmek mecburiyetindeyiz ve o şekilde çalışacağız.

Bölge planı - uygulama ilişkisi tartışmasına, plan karmaşası tartışmasına çok fazla girmek istemiyorum ama tabii ki hakikaten, planı bir araç olarak göreceksak burada, bu araçların merkez-yerel iş bölümünde ve çeşitli kademelerde birbirini tamamlayıcılığı açısından mevcut durumda çok ciddi bir karmaşayla karşı karşıyayız. İl düzeyindeki planlar, kent düzeyindeki planlar, bölge planları, çevre düzeni planları, kurumsal stratejik planlar, il gelişme stratejileri, bölgesel gelişme stratejileri, bunların hepsi o ya da bu şekilde mevzuatımıza parça parça girmiş durumda. Ben bunu merkezin elindeki yetki alanını kaybetmemek için kullandığı yeni yöntemler gibi görüyorum bir manada.

Ben de İlhan hocam gibi bütüncül yapıyı zedelemeyen bir yetki devrine, yerelleşmeye, desantralizasyona kesinlikle inanıyorum. Yani Ankara'nın rolü bu manada biraz daha farklılaşmalı, yerelin sahipliği, inisiyatifi daha fazla öne çıkmalı. Kalkınma ajansı modelini tasarlarken kafamızın arkasındaki en önemli düşüncelerden bir tanesi de buydu zaten. Yani Türkiye'de belki yetki açısından bölge planlama, bölgesel gelişme politikaları açısından elindeki yegâne yetki çok net tanımlanmış olan Devlet Planlama Teşkilatı bu yetkiyi biraz yerelle paylaşmak için bu modeli geliştirdi. Yani herkes kıskançlıkla bu yetkilerine sahip çıkarken biz bu yetkiyi yerelle ortak kullanmak için kendimiz bir model tasarladık ve bunu tabii çeşitli vesilelerle birçok kurumla paylaştık. Bakanlıklarımız, Hazine, Maliye, Odalar ve Borsalar Birliği bunun bir parçasıydı, diğer kurumlarımız, merkezi kurumlarımız bir parçasıydı, özel sektör ve kamuyla paylaştık ama bunu vazgeçilmez bir ilke olarak kafamızın arkasında sürekli tuttuk ve o noktada da aynı saikle hareket etmeye devam edeceğiz.

Şimdi bu yapı tabii ideal bir yapı olmayabilir dediğim gibi ama esnekliği var. Bazı esneklikleri zaten kanunun kendi içinde var ve ileriye dönük, değişime açık olduğunu da düşünüyoruz. Türkiye'nin mevcut siyasi olgunluk düzeyi, mevcut tartışma düzeyi, hem yerelin, bazı bölgelerin hem merkezin mevcut şartları itibarıyla kendine özgü bir model geliştirmeye çalıştık. Daha önce de belirtildi. Bu yapı yeni bir idari yapılanmaya, idari sisteme karşılık değildir, olmayacaktır da. Macaristan örneğinde de Bayan Kovacs çok net bir şekilde söyledi, Bu bir kamu yönetimi yapılanması, taşranın yeniden ele alınışı değil aslında.

Ajansı çok daha böyle teknik birikimi yüksek bir koordinatör, katalizör, bölgenin stratejisti bir kurum olarak görüyoruz. Kendisi uygulayıcı olamayacak, uygulamayı destekleyen, uygulamaya kaynaklar oluşturan, bölgenin özgün niteliklerini, potansiyellerini ortaya çıkaran, stratejik projelere destek veren bir mekanizma olarak görüyoruz. Stratejik yönetim yaklaşımı, stratejik planlama yaklaşımı bunun merkezinde olacak ve bununla ilişkili yöntemler de sürekli geliştirilerek bu ajans yapısının içinde yer alacak. O açıdan da bizim eski kapsamlı plan yaklaşımının değiştiği bir model, yeni ve aktif bir mekanizma, platform olarak görüyoruz bunu.

Tabii yerele yeni bir heyecan yeni bir inisiyatif vermesi en önemli beklentimiz. O yüzden biz bunu hep söylüyoruz, valilerle, özel sektörümüzün temsilcileriyle, belediye başkanlarımızla konuşurken söylüyoruz: bu sizin projeniz, yani bu Devlet Planlama Teşkilatı'nın bölgedeki taşra birimi gibi bir birim değil, DPT'nin gözünün içine bakacağınız bir yaklaşımla yönetmeyeceksiniz bunu. Buna sahip çıkmanız ve bunu kendi inisiyatifinizle kendi şartlarınız içinde, kendi öngörülerinize göre kullanmanız bekleniyor sizden. Bunu sık sık tekrarlamamız gerekecek.

Yereldeki şartlar itibarıyla çok olumlu gördüğüm bir şey daha var: Bütün yerel girişim çabaları, yerel kalkınma girişimleri, inisiyatifleri, aslında bizde toplum olarak, özümüzde bir sosyal sorumluluk bilincinin bulunduğunu gösteriyor. Yani en saygın, en kâr odaklı, en başarılı iş adamımız bile aslında kendi yöresinin kalkınması, kendi bölgesinin insanların iş bulması için bir şeyler yapmak eğiliminde, bir şeyler yapmaya çalışıyorlar ama (bunu Ümit Bey de söyledi) kendisine yol gösterecek bir kuruma ihtiyacı var. Hangi alana yatırım yapayım? Bana yol gösterir misiniz? Bunun eksikliği yerelde çok daha fazla öne çıkıyor. Kalkınma ajansının bu konuda çok önemli alternatifler oluşturabileceğini, onları çok önemli, ciddi yeni tercihlere yönlendirebileceğini düşünüyoruz. O açıdan da yeni bir girişimin merkezi olacak diye bakıyoruz.

Prof. Dr. İlhan Tekeli, Prof. Dr. Ayda Eraydın, Prof. Dr. Güven Sak, Ahmet Yaman

Prof. Dr. İlhan TEKELİ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bundan önceki konuşmamda bölgeler arası eşitsizlik sorunu ile geri kalmış bir bölgenin geliştirilmesi sorununun farklılıkları üzerinde durarak AB'nin bu konudaki uygulamalarını bu açıdan değerlendirmiştim. Şimdi, kalkınma ajansı ve yerellik ve bölgesellik meselesi üstünde durmak istiyorum. Şöyle bir konu var; acaba bu kalkınma ajanslarını biz nasıl kavramlaştırırsak elimiz rahat eder, aklımız rahat eder, böyle bir kavramlaştırma biçimi var mıdır? Başlangıçta çok iddialı hedefler koyarsak bunu başaramayız. Yani bölgeler arası eşitlik vs. gibi hedefler koyduğumuzda bunu mevcut araçlarımızla, mevcut zihniyetimizle vs. başarmak mümkün değil. Acaba bu kalkınma ajansları için nasıl bir hedef koymalıyım ki sonunda otomatikman bunu başarısız olarak ilan etmeyeyim? Yani şöyle bir soru var, ben hedefimi ne kadar yüksek koyarsam başlangıçta sonunda bunu başarısız ilan etme olasılığım çok yüksek. Onun için kalkınma ajansları için acaba makul, mantıklı bir hedef nedir diye soruyorum.

Ben şöyle bakmak eğilimindeyim. Her ülkede değişik bölgeler var, bu bölgeler mevcut ekonomik ilişkilerine, piyasa ilişkilerine, o ülkenin dış ilişkilerine bağlı olarak belli bir düzeyde bir tür gelişme üretiyor. Geri kalmışsa geri kalmışlığını üretiyor. Gelişmişse gelişmişliğini üretiyor. Var olan bir dinamik bulunuyor. Şimdi kalkınma ajansı ile ben ne yapmak istiyorum? Bu sistemin içine yeni bir aktör sokuyorum ve bu aktör mevcut dinamiği eskisinden farklı hale getirecek. Eğer hedefi böyle koyarsam bu başarılabilir bir hedef olur. Eğer hedefi öteki türlü koyarsam, Ahmet'in az önce söylediği bir şey var, biraz korkarak söyledi ama korkmadan da söylenebilir, "bölge planı olmadan da bu olabilir" meselesi de bu formülasyondan doğabilir. Çünkü bölge planı ve hatta DPT'nin altında bir bölge planlama teşkilatı dediğiniz zaman bu çok iddialı bir hedefi, başarısızlığı içerebilecek bir hedefi baştan kabul etmek anlamına gelebilir.

Bu hikâyeyi ilerleteceğim ama buraya bir nokta koyup, şimdi bir başka noktadan yola çıkarak soruyu yine buraya getirmeye çalışacağım. Şöyle bir soruyla karşı karşıyayız bugün bu yerellik problemini düşünürken; Türkiye'de ve tabii dünyada da genellikle şöyle bir kabul bulunuyor; küreselleşiyoruz ve bu küreselleşme hemen hemen tümüyle yaşamımızı belirliyor. Bu bütün benzer analizlerde olduğu gibi modernist düşünceye dayanan bütün analizlerin içine düştüğü bir yanılgıdır. Bu dıştan gelen yani küresel olan her şeyi belirliyor. O ne demektir? Yerele yapacak hiçbir şey yok demektir. Onun için küreselleşmeye dayanan analizi baştan reddedebilmek lazım. Bugün dünyada sadece tek başına küreselleşme değil, küreselleşme ve yerelleşme birlikte yaşanmaktadır. Bunu söylediğim zaman bütün analiz perspektifi değişir. Nasıl değişir? Küreselleşme belirliyorsa kaderin dıştan belirlenmiş, yapacak bir şey yok demektir. Ama yerelleşmeyle küreselleşme eş zamanlıdır dediğim zaman benim yereli incelemem için bir neden doğmaktadır.

Yerel, o zaman bu küresel güçlere karşı varlığını nasıl üretiyor? Ekonomistlerin çok rahat anlayacağı bir başka örnek vereceğim; biliyorsunuz bir tekelleşme olayı var. Eğer siz tekelleşme mantığıyla bakarsanız her şeyin tekel olması lazım. Hâlbuki bir sürü küçük üretici kendi varlığını sürdürüyor. Nasıl yapıyor? Bir varlık mücadelesi veriyor ve o mücadele içinde sürekli olarak kendini yeniden üretiyor. Yerel de bir varlık mücadelesi vererek kendisini sürekli olarak yeniden üretiyor. İşte benim oradan öğreneceğim; bu farklı bakış açısı. Yereli ön plana alan bir analiz biçimi.

Bugün Akademia'ya hâkim olan küreselleşme söylemi bu yerelde olanı görmemizi engelliyor. Türkiye yerelinde ne olduğu çok iyi bilinmiyor. Bu dediğim çok farklı bir şey. Bir bölgesel analizden falan bahsetmiyorum. Daha önemli bir şeyden bahsediyorum. Bu dünyada yerel nasıl varlığını sürdürüyor? Eğer ben böyle bakmaya başlarsam kalkınma ajansının yapacağı analizin biçimi de nitelik değiştirir. Şimdi buraya da bir nokta daha koyarak bir başka bir açılımı getirmeye çalışacağım.

Kalkınma ajanslarını kurduk. Başlangıçta her kuruluş gibi heyecanlar yüksektir. Biraz süreler geçince mırın kırınlar başlar ve böyle devam eder. Acaba ben kalkınma ajansına nasıl hedefler koyabilirim? Birkaç tür bakış açısı var. Ben bunun en ileri bir biçimini savunacağım ve bunun AB'nin ele alışının da ötesinde bir proje olacağını savunmaya başlayacağım. Bir çeşit Avrupa projesi olan kalkınma ajansının bir yenilikçi (innovative) Türkiye projesine nasıl dönüşebileceği için bazı ipuçları vermeye çalışacağım. En kötü durum nedir? Kalkınma Ajansının Avrupa'dan para, proje almak için vizyonunu onunla sınırlamasıdır. Avrupa'dan parayı buraya transfer edebilmek için bir araç olarak kurmaktır. Bu olabilecek en kötü tutumdur. Ne demektir? Benim kendi projem falan yok, burada da bir para var, kullanmak için bir şart koşular ben de bunu yapıyorum, bu yasağı da savıyorum. Bunu öncelikle ve katiyen yapmamalı. Tabii o hünerleri elde edeceksin, proje yapacaksın o başka bir şey.

İkinci bir ele alış biçimi olabilir. Dersin ki benim bölgem için bir vizyon geliştirdim. Bu vizyona bağlı bir strateji geliştirdim. Bu stratejinin altında da şöyle bir program oluşturdum. Bu programın içinde şu projeler için Avrupa'dan kaynak alırım. Ötekiler için onunla uğraşmam, kendim kaynak oluştururum. Başka kaynaklar bulurum. Benim bağımsız bir bölgesel projem vardır, Avrupa'nın varlığı da buna destektir. Sanıyorum daha iyi olan vizyon bu.

Ama ben bunun ötesinde bir şey söylemeye çalışacağım. Yani acaba bunun ötesinde bir vizyonumuz olabilir mi? Kalkınma ajansı ne diyor, diyor ki inovasyon yapın, yenilik getirin; acaba bu yeniliği kalkınma ajansı kurumunun kendisi içinde üretebilir miyiz? Kurumun kendisinde bir yenilik üretebilir miyiz? Bu ilginç bir soru. Bu soru için ben bir potansiyel olduğunu düşünüyorum. Kurul lafını kullanmışlar ama bana biraz kuru geliyor, konsey lafını Mersinliler mi kullanmıştı, bana daha renkli geliyor. Acaba konsey sosyal kapital üretilen ilginç bir platform

haline dönüştürülebilir mi? Bu konseyin yapısını, işte valinin önderliği falan türü sözleri bir tarafa bırakarak, bu vizyonların ötesine geçerek o bölgenin bir etkileşme, sosyal kapital üretme platformu haline getirebilir miyiz?

Bu olanağı göstermek için şöyle bir not almışım;

“...ama konsey bürokratik kalıpların ötesine geçen bir kalkınma platformu haline getirilebilirse çok şey değişir. Konsey toplumun değişik aktörlerinin karşılıklı etkileşme mekanı haline gelebilir. Bu mekan innovative çözümlerin başlatıcısı olabilir. Yeni projeler de bu platformda doğabilir. Projelerin ve söz vermelerin (commitment) birlikte gerçekleştiği bir sergileme mekanı niteliği kazanabilir.”

Bu çok önemli bir farklılık. Şimdiye kadar planlar hep şöyle yapılırdı; sen planı yaparsın, iyi şeyleri koyarsın, birilerinin de gelip onu gerçekleştireceğini beklersin. Hâlbuki burada sözü edilen o değil. Orada katılanların birlikte bir iş yapmaya karar vermesi ve her birinin de bunu gerçekleştirmek için kendisini bu kamu alanında alenen bağlamasıdır. Yani aktörüyle konusu birlikte kararlaştırılan bir eylem söz konusu olacaktır. Bu tabii çok farklı bir bakış açısidir. Bunları uzatmıyorum. Ama tabii bu çok farklı bir gelişme mantığı ortaya çıkarabilecek bir yaklaşımdır. Eğer böyle bir dönüşme olabilirse bu hakikaten kader değiştirebilecek bir şeydir. Bu o dinamiği en üst düzeyde değiştirebilmenin yoludur.